

Patryk Mateusz Usiądek

PRZYCZYNEK DO HISTORII POLSKIEGO PRAWA OCHRONY ŚRODOWISKA – WYBRANE ZAGADNIENIA (DO 1918 R.)

Wstęp

Istotne znaczenie ma fakt, iż przejawów ochrony środowiska można się dopatrywać już w zamierzchłych czasach. Nie ulega, bowiem wątpliwości, że ludzie już od dawna podejmowali różnego rodzaju inicjatywy zmierzające do zabezpieczenia swojego bytu i otoczenia w niepogorszonym stanie. Różnorodna, wielogatunkowa przyroda to stałe źródło surowców naturalnych, tak przecież potrzebnych człowiekowi do egzystencji. Czysta woda konieczna do życia, drzewa dostarczające opału, zwierzyna będąca źródłem pożywienia oraz futer – to elementy środowiska, które człowiek wykorzystywał, ale i chronił od zarania dziejów¹. Robił, oczywiście to w swojego rodzaju samozachowawczy sposób. Próżno bowiem doszukiwać się jakichkolwiek prawnych regulacji, mających na celu ochronę przyrody, w epoce prehistorycznej. Spory wpływ na ochronę środowiska miały również różne wierzenia i religie praktykowane na całym świecie. Dzięki nim zachowały się liczne drzewa, puszcze, niedostępne uroczyska w przeszłości traktowane jako miejsca święte i niedostępne. Również inne klejnoty przyrody uważane za miejsca należące do różnego rodzaju bóstw znalazły się pod całkowitą i rzeczywistą ochroną. Jako przykład można by podać święte gaje naszych przodków – Słowian, czy gejzery obszaru Yellowstone – unikane przez tajemniczych Indian, którzy żyli w przekonaniu, że w obłokach wydobywającej się pary i wybuchach gorącej wody swoją siedzibę mają złe duchy².

Do wyznaczenia pierwszych, podstawowych zasad ochrony środowiska w znacznym stopniu przyczyniła się działalność starożytnych filozofów oraz wypracowywana przez nich doktryna prawa natury. Prawno-naturalne koncepcje, jako jedne z pierwszych zwróciły uwagę na relacje zachodzące między środowiskiem a człowiekiem³. Na przykład, Marcus Tullius Cyncero twierdził, że norma prawa naturalnego powinna znaleźć odzwierciedlenie w prawie pozytywnym z uwagi na to, że stanowi ona podstawę funkcjonowania wszystkich państw i społeczeństw⁴. Z kolei francuski filozof przełomu XIX i XX w., Émile Boutroux, poszukując źródeł prawa ochrony środowiska, twierdził, że dostrzega je w pojęciu prawa przyrody⁵ oraz zasadach prawa naturalnego⁶.

Początków unormowań prawnych, związanych z ochroną środowiska, dopatrywać się można w prawie rzymskim. Zakres tych unormowań mających związek z ochroną środowiska, dotyczył przede wszystkim kwestii ochrony wód i powietrza. W kręgu legislacyjnych prac Rzymian pozostawały również problemy związane z chowaniem zmarłych, co za tym idzie lokacja cmentarzy w bezpiecznym miejscu, tj. niezagrażającemu wybuchom epidemii⁷. Regulacje te miały głównie charakter praktyczny, typowo kazuistyczny⁸.

¹ J. Boć, *Wybrane zagadnienia prawnej ochrony środowiska*, Wrocław 2013, s. 9.

² Zobacj więcej: *Historia ochrony środowiska*, http://eko_zawadzkie.wodip.opole.pl/historiaochrony.html#gora).

³ P. Korzeniowski, *Zasady prawne ochrony środowiska*, Łódź 2010, s. 15-17.

⁴ Zobacj więcej: M. Cyncero, *Pisma filozoficzne*, t. 1, Warszawa 1960, s. 433.

⁵ Prawa przyrody - prawa rządzące wszechświatem, naturą. Są to niezaprzecjalne fakty, których skutki i działanie możemy obserwowacj. Na większość człowiek nie ma żadnego wpływu. Są to zasady rządzące wszechświatem, które nie posiadają autora, charakterystyczne dla naszej realnej rzeczywistości.

⁶ E. Boutroux, *Pojęcie prawa przyrody w nauce i filozofii współczesnej. Wykłady miane w Sorbonie w roku 1892 – 1893*, przeł. W. Spasowski, Warszawa 1902, s. 1-8.

⁷ Zobacj więcej: C. Kunderewicz, *Studia z zakresu rzymskiego prawa administracyjnego*, Łódź 1991, s. 137-146.

⁸ B. Wierzbowski, B. Rakoczy, *Prawo ochrony środowiska, zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2015, s. 27.

Reasumując, na początki prawa ochrony środowiska wpływ miały m.in.: dążenia człowieka do życia w maksymalnie urodzajnym i „zdrowym” środowisku, działalność starożytnych filozofów oraz szkoła prawa natury, a także prace rzymskich jurystów.

Z dziejów polskiego prawa ochrony środowiska

Kiedy w latach 30-tych XX wieku polski wybitny uczyony oraz sławny działacz w zakresie ochrony przyrody, profesor Władysław Szafer (1886 – 1970), tworzył jedną z pierwszych monografii poświęconej szeroko rozumianej ochronie przyrody, w jej wstępie zamieścił rys historyczny polskiej ochrony środowiska. Rozpoczął go w następujący sposób: *„Utarło się przekonanie, że idea ochrony przyrody jest wytworem kultury końca XIX i początku XX wieku. Zdanie to jest o tyle słuszne, że istotnie dopiero w tym czasie stała się ochrona przyrody jednym z twórczych czynników współczesnej kultury narodów i państw całego niemal świata. Niesłuszne natomiast jest takie zapatrywanie, gdy chodzi o jej początki, gdyż te sięgają historycznie daleko w przeszłość. Każdy kraj ma na tym polu własną kartę historyczną, często jeszcze nieznaną, a raczej zapomnianą, która nieraz dopiero przez żmudne badania archiwalne zostanie kiedyś odkryta i należycie wykorzystowana”*⁹. Istotnie, genezy polskiej ochrony środowiska, co za tym idzie regulacji prawnych z nią związanych, należy szukać w momencie powstawania polskiej państwowości, czyli epoce średniowiecza.

Pierwsze polskie regulacje w zakresie ochrony środowiska

Tradycje prawne polskiej ochrony przyrody sięgają głęboko do historii państwa, zatem początków regulacji prawnych z nią związanych należy szukać już w czasach panowania pierwszych Piastów. Wówczas to skupiano się głównie na ochronie dotyczącej świata zwierzęcego, dbano o zastrzeżenie panującemu regaliów¹⁰ w postaci przywilejów łowieckich. Ochrona przyrody wynikała zatem z określonych potrzeb gospodarczych, wojennych, a czasem nawet z troski o przetrwanie gatunku¹¹. Historycy prawa wspólnie przyjmują, iż za pierwsze polskie prawne unormowania w zakresie ochrony środowiska przyjmuje się właśnie regale panującego, czyli ograniczenia w częstotliwości łowów, zakazy polowań na określone gatunki zwierzyny, a także kary za nieprzestrzeganie tych ustaleń¹².

Pierwszym aktem prawnym, jaki powstał konkretnie w celu ochrony przyrody, jest dokument wydany przez Bolesława Chrobrego stanowiący, że polowania na bobry są wyłącznym przywilejem dworu królewskiego lub uprzywilejowanych możnych. Do obowiązku wszystkich poddanych należy natomiast ochrona ich żeremi¹³. Takie ograniczenia wynikały z faktu, iż ówczesnie handel futrem z bobra był wyjątkowo dochodowy i stanowił znaczną część wpływów do skarbcza królewskiego¹⁴. Królowie z dynastii Piastów utrzymywali także w nienaruszonym stanie duże obszary puszczy na ziemiach zachodnich swojego kraju, celem ochrony przed ekspansją wroga na wschód¹⁵.

Następną, wartą uwzględnienia regulacją prawną nawiązującą do ochrony środowiska były Statuty Kazimierza Wielkiego. Był to zbiór praw różnego rodzaju, jedna z nielicznych kodyfikacji praw

⁹ W. Szafer, *Z dziejów ochrony przyrody*, (w:) *Skarby przyrody i ich ochrona*, W. Szafer (red.), Warszawa 1932, s. 16.

¹⁰ Regalia (łac. regalis, tzn. królewski) - charakterystyczne dla wczesnego średniowiecza dziedziny gospodarki zastrzeżone dla panującego.

¹¹ J. Boć, op. cit., s. 14.

¹² W. Radecki, *Prawna ochrona przyrody w Polsce a Natura 2000, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo*, Warszawa 2014, s. 32-33.

¹³ Żeremie - siedlisko bobra, konstruowane z gałęzi, trawy, łądyg trzciny, liści, części drzew i innych naturalnych surowców, łączone za pomocą błota.

¹⁴ K. Gottwald, *Najstarsze ustawy ochronne w dawnej Polsce*, (w:) *Ochrona przyrody*, Rocznik 3, Warszawa - Lwów 1922, s. 17.

¹⁵ L. Jastrzębski, *Prawo ochrony środowiska w Polsce*, Warszawa 1990, s. 8-9.

epoki piastowskiej. Statut Kazimierza Wielkiego z 1347 r. uregulował kwestię kary za wyrąb dębów i innych drzew w cudzym lesie. Z drugiej strony dawne prawo polskie uznawało pastwiska w lasach i poza lasami za własność wspólną, dostępną dla każdego¹⁶. W jednym statutu możemy wyczytać: *„Niektórzy z ich śmiałości wiele mniemając albo doufając, wchodzą w lasy albo w gaje cudze przez wolej pana ich, a dęby wyrębiają lepsze, winy nijenej się naśladować mniemając dla tego. Ustanawiamy: iż gdyby kto dąb porąbił w imieniu drugiego, przez panowej wole, jż się godzi na oś, alibo z mniejszych dębów libo z inszych drew wóz napełni, winą, jaż rzeczona szetmi grzywien, to jest pięć groszy przez dwu kwartalniku temu zapłaci, w czyjem imieniu wyciął był”*¹⁷. Statuty także regulowały postanowienia zakazujące wypasu świń w cudzym lesie. Zwracając uwagę, jak wielką szkodę potrafią wyrządzić ryjąc ziemię w poszukiwaniu żołądździ. Można więc w tych regulacjach upatrywać jakieś elementy ochrony lasów¹⁸.

Swego rodzaju rozwinięciem praw wydanych za panowania Kazimierza Wielkiego, był wydany przez Władysława Jagiełłę w 1423 r. Statut Warcki¹⁹. Akcentował ochronę niektórych zwierząt, takich jak: niedźwiedzie, tury, łosie, jelenie, zające czy dzikie konie²⁰. W artykułach XXVIII – XXIX wprowadzono też kary za polowania na określone gatunki zwierząt w obrębie cudzego gruntu. Dodatkowo wprowadzono ograniczenia w częstotliwości urządzania polowań, celem ochrony istnienia określonych gatunków oraz uwzględniając okresy wyprowadzania przez nie potomstwa. W zakresie ochrony lasów, artykuł XXV stanowił, że właściciel lasu, gdy napotka w nim kogokolwiek, kto po raz pierwszy wycina jego drzewa ma prawo zabrać jego siekiere celem rekompensaty. Z kolei, jeżeli intruz wycina rośliny mające wyjątkowo wielką wartość, albo zubaża tereny słabo zalesione, wtedy zostanie on pojmany i oddany w ręce sprawiedliwości. Do wartościowych roślin zaliczano głównie cisy, gdyż idealnie nadawały się do wyrobu broni. Cis miał zatem duże znaczenie dla obronności państwa. Istotną regulację w Statucie Warckim zawierał artykuł XXVII – przewidywał on karę śmierci za bezpodstawne spowodowanie pożaru lasu²¹.

Podsumowując należy stwierdzić, że pierwsze regulacje polskie dotyczące ochrony środowiska powstały zatem już w czasach piastowskich. Dotyczyły kwestii ochrony zagrożonych gatunków oraz cennych „darów” natury, ochrony lasów, mienia, a także kar za naruszanie tych postanowień.

Ochrona środowiska w Rzeczypospolitej Obojga Narodów

Analizując prawne formy ochrony środowiska czasów Polski Szlacheckiej nie należy pomijać prawa obowiązującego na Litwie, państwie pierwotnie połączonym początkowo z Polską unią personalną, a od 1569 r. unią realną. Wielkie Księstwo Litewskie starało się zachować swego rodzaju odrębność polityczno-prawną, co stwarzało – bardziej niż w Polsce – sprzyjające warunki dla tworzenia prawa²². W związku z tym w XVI w. na Litwie powstały trzy kolejne kodyfikacje w postaci Statutów litewskich: I (1529), II (1566) oraz III (1588)²³. Dotyczyły one ochrony drzew bartnych, gniazd sokolich oraz żeremi bobrowych²⁴. Dziewiąty rozdział I Statutu litewskiego został zatytułowany: *„O ło-*

¹⁶ P. Korzeniowski, op. cit., s. 34.

¹⁷ A. Helcel, *Dawne Prawo Polskie. Starodawne prawa polskiego pomniki*. Tom I, Warszawa 1856, s. 111.

¹⁸ W. Radecki, *Prawna...* s. 40.

¹⁹ J. Ciechanowicz-McLean, *Prawo ochrony środowiska*, Koszalin 1995, s. 15.

²⁰ L. Jastrzębski, op. cit., s. 9.

²¹ Zobacz więcej: W. Radecki, *Prawna...*, s. 40-41.

²² Zobacz więcej: J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia państwa i prawa polskiego*, Warszawa 1985, s. 173.

²³ W. Radecki, *Zarys dziejów prawnej ochrony przyrody i środowiska w Polsce*, Kraków 1990, s. 24.

²⁴ W. Radecki, *Odpowiedzialność prawna w ochronie środowiska*, Warszawa 2002, s. 24.

wach, o puszczech, o drzewie bartnym, o jeziorach, o sianożęci, o gonach bobrowych, o chmielnikach, o gniazdach sokolich”. W jego skład wchodziło 14 artykułów. Pierwszy zabraniał polowania w cudzych posiadłościach; nielegalnie polujący był zobowiązany zapłacić Wielkiemu Księciu karę według sporządzonego cennika zamieszczonego w artykule drugim. Przykładowo, za upolowanie żubra należało uiścić karę w kwocie 12 rubli litewskich. Ponadto, pojmanego przy zabitej zwierzynie w puszczy strzelca, należało traktować jak złodzieja i wymierzyć mu najwyższy wyrok – karę śmierci. Kolejny, artykuł trzeci stanowił o ochronie m.in. drzew bartnych: nie wolno ich było ścinać ani opalać ogniem. Artykuł czwarty ustanawiał kary za nielegalny połów ryb w cudzym jeziorze. Sprawca takiego czynu był obowiązany do zapłaty właścicielowi jeziora kwoty będącej odpowiednikiem wyrządzonej szkody oraz do uiszczenia identycznej sumy Wielkiemu Księciu. Pozostałe przepisy (art. 8-14) odnosiły się do zniszczeń gniazd sokolich, chmielników, urządzeń przeznaczonych do polowań ptaków, regulowały kwestię polowań na bobry, dotyczyły ochrony barci i urządzeń służących do ich ochrony²⁵. Uregulowania te zostały powtórzone i rozszerzone w kolejnych statutach. Warto wspomnieć, iż III Statut litewski obowiązywał na Litwie i w województwach ruskich włączonych do Korony Polskiej, aż do 1840 roku. Wywarł spory wpływ na później powstałe kodyfikacje. W przypadku braku uregulowań polskich i luk prawnych był stosowany przez polskie sądy²⁶.

Z innych aktów prawnych ówczesnej Polski warto wymienić, chociażby statut Walnego Sejmu Koronnego Warszawskiego z 1557 r., wydany w czasach Zygmunta Augusta. Artykuł 20 stanowił: „Liszek młodych, aby nie zbierano, u kogo nie najdą, aby dziesięć grzywien przepadł, a liszki rozpuścić”²⁷. Również z roku 1557 pochodzi tzw. „ustawa na wołoki”, wprowadzająca nowy sposób gospodarowania w Wielkim Księstwie Litewskim. Wprowadzała także różnego rodzaju postanowienia ochronne, jak chociażby ochronę grubego zwierza w Puszczy Białowieskiej. Za upolowanie w jej obrębie żubra, łosia, jelenia czy sarny przewidziana była kara śmierci. Warty uwagi jest artykuł 22 tej ustawy. Brzmiał on następująco: „Ostępy²⁸ i łowy w puszczech od Białowieży aż do Kowna oznaczyć tak, aby włóścianie na łowy daleko chodzić nie mogli. Starcy ani dzieci na łowy chodzić nie mają”²⁹. Wprawdzie kara śmierci za zabicie grubego zwierza, np. żubra występowała w aktach prawnych Polski Szlacheckiej, jednak nigdy nie została ona wymierzona za ten czyn. Ani historia, ani ustna tradycja nie podaje takiego przykładu³⁰. Miała więc ona raczej charakter odstraszący niż praktyczny.

Omawiając przedrozbiorowe akty prawne Rzeczypospolitej, związane z ochroną środowiska, nie można pominąć ze względu na nowatorskość Uniwersału Leśnego. Był to akt prawny wydany przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego z 1778 roku. Zakazywał pustoszenia lasów przez nieuporządkowane wyręby. Innowacyjność uniwersału polegała na tym, iż był to pierwszy w Polsce akt prawny całkowicie poświęcony ochronie przyrody, noszący znamiona kodyfikacji. Zgrupował bowiem przepisy, które obowiązywały już wcześniej³¹. Konstrukcja była o tyle oryginalna, że król odnosił się w nim do dotychczasowego polskiego dorobku prawnego – do wyżej wspomnianych Statutów Kazimierza Wielkiego, Statutu Warckiego i postanowień sejmowych. W Uniwersale Leśnym najważniejszym postanowieniem był zakaz pustoszenia lasów przez nieuporządkowane wyręby i zwrócenie uwagi na zagrożenie ogołocenia całego kraju z lasów. W akcie tym zaakcentowany został

²⁵ W. Radecki, *Zarys...*, s. 24.

²⁶ Ibidem, s. 25.

²⁷ W. Radecki, *Prawna...*, s. 44.

²⁸ Ostęp - trudno dostępne miejsce w puszczy, w którym mają legowiska dzikie zwierzęta.

²⁹ W. Radecki, *Prawna...*, s. 45.

³⁰ J. Sztolcman, *Żubr. Jego historia, obyczaje i przyszłość*, Warszawa 1926, s. 45-46.

³¹ D. Kiełczewski, *Mechanizmy rozwoju prawa ochrony środowiska. Studia z zakresu filozofii prawa*, Białystok 1998, s. 86.

wyraźny motyw ochrony bogactwa ogólnonarodowego, jakim są właśnie lasy³². Król, bowiem apelował do właścicieli dóbr prywatnych w kwestii troski o lasy i zarządcom dóbr królewskich taką troskę nakazywał³³. Poniatowskiemu, jak i jego doradcom, zależało aby nie był to „suchy” akt prawny, lecz by rezultat ich prac dotarł do mieszkańców państwa. Uniwersał rozesłano po całym kraju. W jego zakończeniu zapisano: *„List ten Nasz Uniwersał, za zdaniem Rady przy Boku Naszym Nieustającej, Ręką Naszą podpisany, wydrukować rozkazaliśmy, y on per copias pod Pieczęcią Rady Naszej, z podpisem Wielebnego Sekretarza teyże Rady po Grodach w Koronie y Wielkim Xięstwie Litewskim rozesać, a dla pewniejszey wszystkich wiadomości po Parafiach z Ambony publikować zaleciliśmy”*³⁴. Sam uniwersał swoim zakresem nie obejmował całości problematyki leśnej, lecz ograniczał się do dwóch zagadnień: zapobiegania pożarom w lasach i prawidłowej gospodarki leśnej. W kwestii zapobiegania pożarom, powołano się na dawne polskie prawa, nakazano szybkie wypłacanie odszkodowań za szkody wynikłe z pożarów leśnych oraz zreformowano karanie ich sprawców. Z kolei druga część Uniwersału Leśnego nawiązywała do uczuć patriotycznych. Król zwrócił się do właścicieli ziemskich, zarządców dóbr królewskich oraz duchownych z apelem by nie pustoszyli lasów przez nieuporządkowane wyręby, lecz wyznaczali tylko najzdatniejsze do tego części drzewostanów *„a które do potrzeb dalszych y wygody całego Kraju konserwowane być powinny, konserwowali”*³⁵.

Sam uniwersał Stanisława A. Poniatowskiego nie odegrał jednak większej roli, ponieważ po kilkunastu latach od jego powstania nastąpił upadek Rzeczypospolitej Polskiej. Nie ulega jednak wątpliwości fakt, iż jego stworzenie było wyrazem świadectwa troski o lasy. Dostrzeżono ich znaczenie i przynoszonych korzyści nie tylko ich właścicieli i zarządców, lecz także dla całego kraju. Po raz pierwszy, w myśl oświeceniowej mody, zwrócono uwagę na globalny problem wylesiani, a także na niebezpieczeństwo deforestacji ówczesnych Ziemi Polskich³⁶.

Epoka oświecenia to zarówno w Polsce, jak i w innych państwach, to czas powstawania pierwszych wielkich ogrodów. Miały one dwojaki charakter – ozdobny lub krajobrazowy. Wraz z powstaniem ogrodów krajobrazowych pojawiła się nazwa „park”, określająca ogród, który pozostawał w harmonijnym układzie przestrzennym z otaczającym go krajobrazem. Wiek XVIII to epoka kiedy to, jak nigdy dotąd, zwracano uwagę na walory estetyczne i piękno krajobrazu. Do najpiękniejszych ogrodów założonych w tamtym czasie należy zaliczyć: park „Aleksandria” w Siedlcach, ogród w Powązkach, czy „Arkadia” koło Łowicza. Najbardziej okazałym polskim ogrodem typu klasycystycznego są Łazienki, założone przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Lokacje pierwszych parków na swój sposób niewątpliwie przyczyniły się do ochrony przyrody w Polsce. Miały one jednak raczej walor estetyczny niż *stricte* ochronny³⁷.

Ochrona środowiska w czasach zaborów

W roku 1795, po III rozbiórce Polski, przestało istnieć niepodległe państwo. Nie znaczy to jednak, że w latach zaborów nie było prawnej ochrony przyrody na ziemiach polskich. Stopniowo wprowadzano regulacje w zakresie ochrony środowiska w ustawach Księstwa Warszawskiego i w ustawach państw zaborczych. Warto wspomnieć o rosyjskim kodeksie karnym z 1847 r. W jego skład wchodził rozdział o naruszaniu przepisów mających na celu utrzymanie czystości powietrza i nieszkodliwości wody. Przykładowo, art. 551 stanowił: *„Jeżeli kto fabrykę, rękodzielnię lub inny zakład w myśl istniejących przepisów za szkodliwy dla czystości powietrza lub wody uznany, wybuduje w mieście lub*

³² J. Sommer, *Prawne formy ochrony przyrody*, Warszawa 1990, s. 90.

³³ W. Radecki, *Odpowiedzialność...*, s. 24.

³⁴ J. Boć, op. cit., s. 31.

³⁵ W. Radecki, *Prawna...*, s. 51.

³⁶ Ibidem.

³⁷ L. Jastrzębski, op. cit., s. 9.

nawet za miastem, lecz powyżej niego pod wodę rzeki lub strumienia, wówczas zakład zniszczonym będzie kosztem winnego, który nadto ulegnie karze pieniężnej od 50 do 100 rubli”. Wartym zwrócić uwagę i na następny artykuł – 552. Stanowił on: „Kto w mieście, w miejscach, które jest obowiązany w czystości utrzymywać, a we wsi na ulicach i drogach, dopuści do znacznego nagromadzenia się śmieci, nieczystości lub w ogóle czego bądź mogącego powietrze zarażać, ulegnie karze pieniężnej, w miastach gubernialnych od 1 do 3 rubli, w innych miastach od 25 kopiejek do 1 rubla, a po wsiach od 10 kopiejek do 25 kopiejek, stosownie do okoliczności winę jego zwiększających lub zmniejszających”. Z punktu widzenia ochrony środowiska równie istotną regulację możemy znaleźć w art. 555. Brzmiała ona następująco: „Ktoby w mieście lub po wsiach, w rzekach, kanałach, źródłach lub studniach, z których mieszkańcy zaopatrują się w wodę do wewnętrznego użycia, konopie lub len moczył, albo innym sposobem wodę psuł, ten, stosownie do tego jak dalece wodę zepsuł, niemniej w miarę zrządzonej szkody i innych winę jego zwiększających lub zmniejszających okoliczności, ulegnie karze pieniężnej w miastach gubernialnych od 1 do 25 rubli, a w innych miastach od 25 kopiejek do 3 rubli. Ktoby zaś, chociaż bez zamiaru zaszkodzenia powszechnemu zdrowiu, rzucał w wodę ciała trujące, albo gwałtownie działające i szkodliwe, ten skazany zostanie na osadzenie w więzy od 3 do 6 miesięcy. Lecz jeśliby się tego dopuścił w zamiarze odjęcia drugiemu życia, ulegnie karze za rozmyślne zabójstwo, w artykule 925 niniejszego kodeksu oznaczonej”³⁸. Powyższe artykuły są o tyle ważne, że jako pierwsze w historii polskiego prawa ochrony środowiska skupiały się, od prawno-karnej strony, na zagadnieniach związanych z ochroną powietrza i wody – tak istotnych we współczesnej ochronie środowiska.

W zaborze austriackim rozwój polskiej myśli naukowej na uniwersytetach w Krakowie i Lwowie przyczynił się do rozbudzania zainteresowania ludzi rozumiejących wagę ochrony przyrody. Przyrodnicy krakowscy Ludwik Zejszner, Maksymilian Siła-Nowicki i Eugeniusz Janota, swoją działalnością doprowadzili do wydania w 1869 roku ustawy o ochronie świstaka i kozic w Tatrach³⁹. Pełna nazwa ustawy to: „Względem zakazu łapania, wyłapania i sprzedawania zwierząt alpejskich właściwym Tatrach, świstaka i dzikich kóz”. W tym okresie, w zaborze austriackim działały następujące organizacje ochroniarskie: Komitet Fizjologiczny Akademii Umiejętności, Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Mikołaja Kopernika, Kółko Przyrodnicze Słuchaczy Wyższej Szkoły Lasowej we Lwowie, Sekcja Ochrony Tatr Towarzystwa Tatrzańskiego oraz Muzeum Przyrodnicze im. Dzieduszyckich we Lwowie⁴⁰. Wspomniana ustawa o ochronie świstaka i kozic istotnie wpłynęła na ochronę zwierzyny Tatr. W praktyce była ona ustawą karną i składała się z pięciu krótkich paragrafów. Par. 1 dotyczył zakazu polowania na kozice i świstaki, ich łapania, sprzedaży oraz pozyskiwania sadła świstaczego⁴¹. Z kolei na podstawie paragrafu 2 naruszenie zakazu z par. 1 skutkowało karą grzywny od 5 do 100 złotych reńskich, a w razie niemożności uiszczenia – aresztem 20 dni. Regulacje zawarte w paragrafach 3-5 nadawały kompetencje do ścigania i orzekania za dopuszczenie się powyższych czynów zabronionych⁴².

Działalność, zmierzającą do ochrony środowiska, możemy również zaobserwować w zaborze pruskim, która m.in. polegała na ewidencji oraz inwentaryzacji pomników przyrody na Pojezierzu

³⁸ Zobacz więcej: W. Radecki, *Zarys...*, s. 33.

³⁹ J. Ciechanowicz – McLean, *Polskie prawo ochrony przyrody*, Warszawa 2006, s. 14.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Zarówno w przeszłości, jak i obecnie świstak w Polsce był i jest pod ścisłą ochroną. Jeszcze na początku XX wieku był obiektem zainteresowania kłusowników, którzy sprzedawali "świstacze sadło", jako remedium na różne dolegliwości. Realne wówczas zagrożenie wyginięcia świstaków z Tatr stało się powodem uchwalenia przez Sejm galicyjski w 1868 r. ustawy zakazującej polowań na kozice i świstaki, podpisanej w roku następnym przez Franciszka Józefa I.

⁴² W. Radecki, *Odpowiedzialność...*, s. 24.

Gdańskim. Z czysto niemiecką precyzją zajmował się nią Hugo Conventz – dyrektor muzeum gdańskiego. Zabór pruski stał się kolebką konserwatorskiego ruchu ochrony środowiska. Głównym motywem działalności pruskiego zaborcy były badania naukowe, bądź działania historyczno-pamiątkowe. Obok nich również te, którymi trudnili się pozostali zaborcy⁴³.

Zakończenie

Podsumowując, warto raz jeszcze wspomnieć, iż działalność na Ziemiach Polskich, zmierzająca do ochrony środowiska, korzeniami sięga początków polskiej państwowości. Przez wieki powstało wiele różnego rodzaju i różnej rangi aktów prawnych służących ochronie przyrody. Dotyczyły one głównie ochrony zagrożonych gatunków zwierząt i roślin, przeciwdziałaniu zanieczyszczeniom wód i powietrza czy ochronie polskich lasów. Mimo, iż prawne regulacje dawnej Polski diametralnie różniły się od obecnych, to były one niewątpliwie znaczące dla historii polskiego prawa ochrony środowiska. Gdyby nie one dzisiejsza Polska byłaby uboższa w liczbie parków narodowych. Istotne znaczenie miała również działalność ochroniarska Polaków pod zaborami. Dzięki licznym zabiegom w tym zakresie, dziś żyjemy w bardziej przyjaznym i czystszy środowisku.

Contribution to the history of Polish environmental law - selected issues (until 1918)

Today, environmental law is one of the most important areas of law. Its origins date back to prehistoric times. The first Polish regulations in the frame of environmental protection are related to the beginning of the Polish state. It was presented the most important historical Polish legal regulations related to environmental protection. The publication contains legal regulations starting from the time of the first Polish kings, until the loss of independence by Poland. It is a small contribution to the history of Polish environmental law. The publication aims to introduce the recipient to the broadly understood history of Polish environmental law, presents selected legal regulations over the centuries and shows changes in the law.

Keywords: history of environmental protection, environmental law, history of law, Lithuanian Statute, The Statute of Casimir the Great

⁴³Zobacz więcej: L. Jastrzębski, op. cit., s. 9.